

IKER
GAZTE
NAZIOARTEKO
IKERKETA EUSKARAZ

I. IKERGAZTE

NAZIOARTEKO IKERKETA EUSKARAZ

2015eko maiatzaren 13, 14 eta 15
Durango, Euskal Herria

ANTOLATZAILEA:
Udako Euskal Unibertsitatea (UEU)

GIZARTE ZIENTZIAK

**Generoa, diskriminazioa eta
erresistentzia: espetxeratutako
emakumeen agentzian sakonduz,
kasu baten azterketa abiapuntu**

Maria Ruiz

130-137 or.

<https://dx.doi.org/10.26876/ikergazte.i.17>

ANTOLATZAILEA:

BABESLEAK:

eman ta zabal zazu

LAGUNTZAILEAK:

UDALBILTZA

Generoa, diskriminazioa eta erresistentzia: espetxeratutako emakumeen agentzian sakonduz, kasu baten azterketa abiapuntu

Ruiz, M.

Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)
maria.ruizt@ehu.eus

Laburpena

Espetxeratutako emakumeentzat kartzela instituzio sexista, androzentrikoa eta diskriminatzailea da, ondorioz, genero-desberdinkeria eta harreman desorekatuak (bir)sortzen dituena. Hala eta guztiz ere, emakumeek itxialdiaren eta askatasun-gabetearen zailtasunei eta mugei –nola edo hala– aurre egiteko erresistentzia-praktikak gauzatu zituzte. Artikulu honetan, batzuk eta besteak landuko ditugu, hots, genero-bereizkeriak zein emakume presoek eraldaketa-estrategiak. Horretarako oinarri izango ditugu *Kartzela genero-erakundea: emakume presoek bizipenak, erresistentziak eta estrategiak* doktore-tesia, eta, bereziki, preso baten testigantza, Marcela izena emango dioguna.

Hitz gakoak: espetxeratutako emakumeak, genero-diskriminazioa, erresistentzia, agentzia.

Abstract

Prison is a sexist, androcentric and discriminatory institution for imprisoned women which therefore (re)creates gender inequality and unequal relationships. Nevertheless, women perform some practices of resistance in order to confront –in one way or another– the difficulties and limitations that imprisonment and loss of liberty cause. The current article analyses these topics, that is to say, gender discriminations and transformation strategies of women prisoners. The analysis is based on a doctoral thesis entitled Prison as a gender institution: experiences, resistances and strategies of women prisoners, and special attention is given to the testimony of an inmate who has been named Marcela.

Keywords: imprisoned women, gender discrimination, resistance, agency.

1. Sarrera eta motibazioa

Artikulu honek oinarritzat du egun lantzen ari naizen doktore-tesia; hau da, *Kartzela genero-erakundea: emakume presoek bizipenak, erresistentziak eta estrategiak* ikerketa, jomuga duena emakume preso sozialen esperientzietan barrentzea eta haien agentzia¹ nabarmentzea. Baina, era berean, ohargarria da horrek aurretik egindako beste ikerlan bat duela abiapuntu: hain zuzen ere, taldean burututako² *Emakume preso-ohiak: hauskortasuna eta autonomia (Mujeres ex-presas: vulnerabilidad y autonomía, 2012)*; xede izan zuena kartzelan egondako emakumeen zailtasunak eta desabantailak jorrotzea. Bietan dira ikergai Euskal Herriko presondegietan izandako hainbat emakumeren kontakizunak. Artikulu honetan, zehazki, hizpide izango ditugu doktore-tesiaren testuinguruan elkarrizketatutako Marcelaren³ lekukotzaren pasarte batzuk. Horretarako, aurretik ikerketaren nondik norakoak kokatzen ahaleginduko naiz.

Laburki esanda, honakoek osatzen dute doktore-tesiaren ikerketa-objektua: espetxeratutako emakumeen bizipenek, erresistentzia-ekintzek eta estrategiek; betiere, kartzela genero-erakunde gisa hartuta, hots, espetxe-sistema genero-sortzailea dela ulertuta, generoa egiten edo eraikitzen duen heinean. Konkretuki, abiaburu dut itxialdi penala erabat sexista, androzentrikoa bezain diskriminatzailea dela emakumeentzat, eta genero-rol tradizionalak zein harreman hierarkikoak (bir)sortzen dituela; hala, bai genero-bereizkeriak bai gizarte-desorekak areagotuta. Hori horrela izanik, alde batetik, emakume presoek bizipenak, ibilbideak, aldaketak zein ikaskuntzak ezagutu nahi ditut, genero-desberdinkeriei buruzko esperientziak anitzak izan daitezkeela ahaztu gabe;

¹ Sherry B. Ortner (2006) antropologoak definituriko moduan erabiltzen dut “agentzia”, honakoa adierazteko: gizarte-harremanen baitan, norbanakoek betiere duten ahalmena edo gaitasuna, bai eremuan jokatzeke, bai elkarri eragiteke, baita boterea negoziatzeko eta, beraz, egoerak aldatzeko ere. Autoreari segituz, agentziaren gakoa nahitasuna da, berariazko praktiken bitartez –kontzienteagoak nahiz inkontzienteagoak izan–, aktore sozialek euren proiektuen edota egitasmoen lorpena bilatzen baitute, kulturalki eraturako asmoen, desioen, jomugen, premien, usteen zein ezagueren arabera; nahiz eta, betiere, posibilitate-baldintza jakinen barnean –egiazko hertsapenak, mugak eta murrizketak daudenez gero–.

² Honakoak izan ziren nire taldekideak: Alma Méijome, Edurne Bengoetxea, Laura Vara eta Miren Arbelaitz.

³ Konfidentzialtasuna ziurtatzeko, izen faltsua darabilt.

eta, bestetik, espetxealdiak dakartzan zailtasunei nahiz mugei aurre egiteko eurek eraturako eta gauzatutako erresistentzia-erak eta estrategiak azaleratu nahi ditut, agentziaren gaiari helduta. Azken finean, emakume atxiloek genero-zapalkuntza zehatza topatuko dute kartzela-sistemaren baitan; baina, oztopoak oztopo, zirrikituak nahiz arrakalak egiten edota aurkitzen dituztelakoan nago. Hortaz, ez dut presondegien izaera murriztailea inola ere ezeztatu nahi; alabaina, ezta emakumeek egoerari nola edo hala aurre emateko burututako eginahalak ukatu nahi ere –horien nolakotasuna zeinahi ere izan–.

Hainbat arrazoiek aztergai hori lantzea behar-beharrezkoa egiten dutela esango nuke. Lehenik eta behin, kontuan hartu behar dugu emakume preso sozialak nahiko ezezagunak direla euskal jendartearen zati handi batentzat; eta, horrenbestez, beraien bizipenak, oro har, ahaztutako nahiz gutxi jorratutako ikerketa-eremuak direla. Beraz, bai ikusezintasuna bai ezjakintasuna agerikoak dira. Baina, halaber, nabarmenak dira aurreiritziak, estereotipoak eta era askotariko ikuspegi negatiboak ere. Batzuen zein besteen ondorioz, kartzelatutako emakumeek estigmatizatze izugarria bizi dute; esan nahi baita, gizarte-gaitzespen eta zaugarritasun handia pairatzen dutela. Dударik gabe, nahitaezkoa da bestelako usteak edota jarrerak bultzatzea, bai errespetua bai aintzatespena giltzarri hartuta, eta kriminalizatzea zein bazterketa soziala alboratuta.

Bigarrenik, testuinguru penalaren eta espetxearen aldaketak ere aintzat izan behar ditugula uste dut. Izan ere, eraldaketa handiko egunak bizi ditugu; dela kontrol-politiken handiagotzea, preso-kopuruen areagotzea⁴ edota Kode Penalaren erreforma-saialdia, dela Iruñeko eta Zabaiaiko makrokartzelen eraikuntza edo bestelako diziplinazko erregimenen hedapena. Nolanahi ere, argi dago markoa itxuraldatzen ari dela eta, ezinbestean, generoaren esparruan ere aldakuntzak ari direla gertatzen. Horrenbestez, premiazkoa da jazotzen ari denari erreparatzea; itxialdiaren zein askatasun-gabetzearen inguruan hausnartzea nahiz espetxeratzeak dituen funtzioen, ondorioen, eraginien eta esanahien gainean gogoeta egitea.

Hirugarrenik, eta azkenik, hutsune handi bat gainditu beharrean gaudela ere aipatuko dut; bada, espetxea genero-ikuspegitik aztertzerakoan, gabezia nabarmenak egon dira boterearen eta erresistentziaren arteko hartu-emanei dagokienez, eta, ondorioz, emakumezko atxiloen agentzia gehienetan gutxietsia nahiz ezkutatua izan da. Gure planteamenduaren arabera, behin eta berriro utzi dira alde batera kartzelaraturako emakumeen ekintza-gaitasuna eta transformazio-ahalmena; salbuespenak salbuespen (Bhavnani eta Davis, 1996; Bosworth, 1999; Nari eta Fabre, 2000; Ribas et al., 2005), haien trebetasunak ez direlako aintzatetsi, ezta baloratu ere, edo, are gehiago, zenbaitetan, ez direlako aurreikusi ere egin. Beraz, isilarazitako errealtate baten aurrean gaudela esan genezake; hori dela eta, emakumezko presoek egiten dutenaren eta jendarteak hautematen duenaren artean ikaragarritzko aldea dagoela. Espetxe-sistemari buruzko ikerlan gehienek soilik instituzioaren botereak presoengan duen eragina hartu dute kontuan, haien ekintza-ahalmenari erreparatu gabe eta genero-ikuspegia erabili gabe. Halaber, ikerketa feministen eta generokoen baitan egindako lanek ere ez diete garrantzi gehiegirik eman emakume atxiloen praktika jakinei; presondegiatako diskriminazioen zein desberdinkerien azterketari ekin diotelako, nagusiki. Argi dago, inolako ezbaierik gabe, kartzela-sistemaren baitan gauzatzen diren bidegabekeriak ikertzea eta salatzea nahitaezkoa dela; baina funtsezkoa da ere harago joan daitekeen begirada feminista ahalbidetzea, biktimizatzailea suerta daitekeen edozein ikuspuntu bazter utzita. Emakume preso sozial gehienak zaugarriak diren edo bazterketa-egoeran dauden taldeetakoak dira⁵, eta, horrela izanik, iruditeria kolektiboak ezgauzak, ezjakinak edo abileziarik gabeak izango bailiran ikusten ditu; errealtatea oso ezberdina izan arren. Hortaz, garrantzitsua da bestelako norabide batzuetan lan egitea eta agentziaren dimentsio anitzetan sakontzea.

Aipaturako ikerketa-objektua eta interesak miran, doktore-tesian buru-belarri lanean nabil 2013ko urtarriletik. Denbora horretan, metodologia kualitatiboa jarraitu dut, lehen mailako eta bigarren mailako informazio-iturriak baliatuta. Alde batetik, ikergaiarekin lotura duten hainbat irakurketa bibliografiko burutu ditut; eta, bestetik, elkarrizketa sakonak egin ditut. Ezbairik gabe, azken horiek gako izan dira niretzat, testigantzak jasotzea eta aktore sozialen ahotsa

⁴ Aipagarria da Hego Euskal Herrian kartzelatutako zenbatekoak proportzionalki Europako altuenetariakoak direla eta egitate hori are nabarmenagoa dela emakumeen kasuan. Izan ere, 2015eko otsailean, emakumeak preso guztizkoaren %10,77 ziren (185 emakume) (<http://www.institucionpenitenciaria.es>); eta Europako azken urteotako batez bestekoa, ordea, %4,9ren inguruan dabil (Walmsley, 2012; Aebi eta Delgrande, 2013).

⁵ Azpimarragarria da emakume atzerritarren, ijitoen eta droga-kontsumitzaileen espetxe-gainordezkapena.

zuzenean entzutea betiere zinez aberasgarria delako. Guztira, hogeita hamasei elkarrizketa osatu ditut; banakakoak gehienak, taldekoak gutxi batzuk. Gehientsuenak atxilo egondako emakumeei egindakoak izan dira; baina elkarrizketatu ditut espetxeetako hainbat langile, presoekin zuzenean edo zeharka lan egiten duten eta nolabaiteko genero-ikuspegia duten elkarteetako zenbait kide ere, baita feministak diren EPPK Euskal Preso Politikoen Kolektiboko atxilo ohi batzuk ere⁶. Une zehatz honetan, edukiaren analisiarekin nabil eta, horrenbestez, jada aipatu bezala, artikulua honetan elkarrizketatutako emakumeetako baten kasu zehatzean sakonduko dut.

2. Arloko egoera eta ikerketaren helburuak

Gutxitan ikertutako gaia izan da emakume presoen espetxeko bizipenena. Hala ere, ezin ukatuzkoa da nabarmengarriak diren hainbat ekarpen burutu direla bai antropologiatik bai soziologiatik, baita ikerketa feminista eta generokoetatik ere; kasu baterako, giltzapetutako emakumeek pairatutako estigmatizatzea nahiz kartzelako diskriminazioak landu baitira.

Estigmaren nondik norakoei dagokienez, kontuan izan behar dugu, teoriarik, legearen aurrean emakumeen eta gizonen artean balizko berdintasuna egon arren, begi-bistakoa dela praktikan, egunerokotasunean, ezberdintasunak eta desorekak daudela batzuen eta besteen artean. Ikuskera sozialak zinez bestelakoak dira, eta, genero-eredu hegemonikoen ondorioz, emakumeen arau-haustea eta gizonenak ez dira modu berean ulertzen, ezta baloratzen ere (Juliano, 2009; 2011). Oro har, lehenengoan transgresioak zorrotzago epaitzen edota zigortzen dira (Davis eta Faith, 2002), eta, delituen kasu zehatzetan, gizarte-gaitzespena agerikoa da; nolabait, ekintza emakume batek egin izanak gertatutakoa larriagotuko balu bezala. Azken batean, badirudi gizartearen zati handi batentzat emakumeen delituzko ekintzek hutsegite astunagoa dakartela, lege penalak haustearekin batera, arau sozialak ere urratu dituztelako (Juliano, 2009; 2011). Hori dela eta, estigmatizatzea izugarria izango da; estigma ez baita soilki delitugile bezala izango, “emakume delitugile” gisa baizik (Herrera, 1993). Etiketa pisutsu horren ondorioak izango dira errespetua, begirunea zein zilegitasuna ukatzea, eta zaurgarritasuna eta babesgabetasuna areagotzea; edo, bestela esanda, balio-galera, gutxiespena nahiz mespretxua, eta diskriminazioen nahiz gizarte-desberdinkerien gehiagotzea (Juliano, 2004).

Itxialdi penalaren baitako bereizkeriei buruz, azpimarratu behar dugu, hasieran adierazi bezala, sistema erabat sexista, androzentrikoa zein diskriminatzailea dela emakumeentzat. Izan ere, botere-egitura eta eredu hegemonikoen sostenguari lotuta, genero-rol tradizionalak eta harreman hierarkikoak sustatzen ditu, genero-desberdinkeriak handiagotuta (Almeda, 2003; Del Val eta Viedma, 2012). Laburki esanda, presondegien artean ezberdintasun nabarmenak egonda ere, kondena betetzean, emakumeentzat honakoak dira nagusi: bai sakabanaketa geografiko bai pilaketa handiagoak, eta bizigarritasun-baldintza okerragoak, beraiantzako zentro eta modulu gutxiago egotearen kausaz; baliabide eskasagoak eta azpiegitura batzuk erabiltzeko mugak, gizonen lehentasuna ematearen ondorioz; “etxekotzea” eta “feminizatzea” bultzatzen dituzten tailerrak nahiz ikastaroak (jusketa, jantzizigintza, broderia, makillajea, ile-apainketa, etab.); kartzelako lanpostu urrien kasuan, soldata baxuagoak, okerren ordaindutako zereginetan aritzeagatik; esanekotasun eta mendetasun agerikoagoen eskakizuna; medikalizatzeko handiagoa; etab. Horrelako testuinguru batean, ezinbestean, emakumeen desabantailak eta zailtasunak ugaritu egiten dira (Almeda, 2003).

Hala, espetxeratutako emakumeen egoeraren inguruan egindako horrelako lanak aintzakotzat hartuta, jadanik zerrendatutako interesen harira eta azaldutako ikerketa-objektuari helduta, ondorengoak finkatu ditut helburu nagusitzat:

- Kartzela genero-erakunde bezala aztertzea, eta bere jardueran zein esanahien gainean gogoeta egitea; ezarritako sistemaren eta arauen sostenguari lotuta, espetxe-sistemak emakumeen eredu hegemonikoa eta rol tradizionalak nola bultzatzen dituen, eta, modu horretan, harreman desorekatuak, bereizketa hierarkikoak zein diskriminazioak nola gehitzen dituen jorratuta; betiere, aldaketa handiko testuinguruan gaudela ahaztu gabe.

---

⁶ Zehatz-mehatz, kopuruak honakoak dira: banakako hogeit hamar elkarrizketa emakume preso sozialei, eta talde-elkarrizketa bat haietako lauri; banakako nahiz taldeko sei elkarrizketa kartzelako langileei (hiru gizarte-langile, bi hezitzaile, hiru irakasle, bi jurista eta psikologo bat); banakako nahiz taldeko sei elkarrizketa emakume presoekin lan egiten duten elkarteetako kideei; eta banakako hiru elkarrizketa EPPKko kide ohiei.

- Emakume presoen espetxeko bizipenen berri izatea, emakumeek eurek bizi dutenaren inguruan pentsatzen dutena eta esateko dutena jasota; egon daitekeen aniztasuna bazter utzi gabe, haien iritziak eta usteak, jarrerak, portaerak zein ekintzak, diskurtsoak nahiz jarduteak landuta, haien irakurketetara edo interpretazioetara hurbilduta.
- Kartzelatutako emakumeen agentzia azaleratzea, itxialdiak zein askatasun-gabetzeak eragindako oztupoak edo zailtasunak gainditzeko gauzatutako erresistentzia-praktiken eta estrategien azterketaren bitartez; espetxe-sistemaren izaera murriztailea abiapuntu hartuta, nola hala ondorioak arintzeko nahiz genero-zapalkuntzari kontra egiteko bideak jorratzea.

3. Ikerketaren muina

Lehenengo atalean esan bezala, une honetan bildutako informazioaren analisia egiten ari naiz, eta, horren erakusgarri, jarraian doktore-tesian elkarrizketatutako emakume baten kontakizunari helduko diogu: Marcelaren testigantziari, hain zuzen. Batetik, eta labur bada ere, espetxealdiak ekarri dizkion arazoak islatzen ahaleginduko naiz; eta, bestetik, horiei –neurri batean, bederen– aurre egiteko erabili dituen estrategietara gerturatzen saiatuko naiz. Baina, beste ezer baino lehen, Marcelaren esperientzia ulertzeko nahitaezkoak suertatzen diren iruzkin batzuk egingo ditut.

Hasteko, ohargarria da Marcela emakume atzerritarra dela eta Langraiz Okako kartzelara (Araba) iritsi zela alde zurretik Euskal Herriarekin inolako kontakturik edo hartu-emanik izan gabe, hortaz, inolako sostengurik gabe. Nahiz eta ez dudan bere kasua zio horregatik hautatu, bere hitzen argitasuna eta zehaztasunagatik baizik, begietan izan behar dugu gizarte-errotzerik gabeko egoera batean egoteak dakarren guztia. Hainbat lanek (Ribas et al., 2005; Imaz eta Martín-Palomo, 2007) adierazi dutenez, jatorri atzerritarreko emakumeek zaurgarritasun handia bizi dute, gainordezkaturik daude espetxeetan⁷ eta diskriminazio espezifikoak pairatzen dituzte, “nazionalak” ez izatearen ondorioz. Gehienetan, ez dute bisitarik jasotzen, ezta inolako laguntza ekonomikorik ere; maiz, gizarte-sustraitzea frogatzeko zailtasunak dituztenez, arazoak izan ohi dituzte baimenak, hirugarren gradua nahiz baldintzapeko askatasuna ere lortzeko; euren jatorrizko herriekin harremanetan jartzeko trabak ere aurkitu ohi dituzte, ordu-diferentzia ez delako kontuan hartzen, deien diru-kostu altua aintzat hartzen ez den bezalaxe; eta, hori guztia gutxi balitz bezala, asko egoera irregularrean daude, eta, kartzelatik irteteen, lurraldetik kanporatuak dira eta Schengengo Itunaren baitako edozein herrialdera⁸ joateko debekua jasotzen dute, orokorki hamar urtekoa den epean. Horrelako egitateak kontuan izan behar ditugu Marcelaren istorioa behar bezala ulertzeko.

Era berean, elkarrizketatuari buruzko gutxieneko argibide batzuk ezagutzea komeni zaigu. Horrela, trazu orokor batzuk emanda, zehaztuko dut Marcela ekuadortarra dela eta, solasaldia egin genuenean, hogeita zortzi urte zituela. Azaldu zidanez, hemezortzi urte zituenean ikasketak uztea eta lanean hastea erabaki zuen, dirua aurreztu eta Madrilera bizitzera joateko. Halaxe egin zuen, baina prozesua ez zen batere erraza izan; bada, bere lehen hilabeteak Espainian zinez latzak izan ziren, inolako kontakturik ez izatearen ondorioz. Edonola, apurka-apurka bere egoera hobetzea lortu zuen; horretarako, enplegua aurkitzea funtsezkoa izan zela. Nagusiki, ostalaritzan egin zuen lan, baina bestelako zereginetan ere aritu zen. Eguneko ia ordu guztiak lanean ematen zituen eta ez zuen kasik harreman sozialik, Madrilen ezagututako bere neska-laguna salbu. Hogeita bost urte zituenean izan zen atxilotua eta espetxeratua, osasun publikoaren aurkako delitu bat egotzita; *mula*⁹ bezala, Ekuadorretik Madrilera drogaz beteriko maleta garraiatzen atzeman baitzuten. Hasiara batean, bederatzi urteko espetxe-zigorra ezarri zioten, baina Kode Penalaren 2010eko erreforma eta gero¹⁰, kondena zertxobait gutxitzea lortu zuen. Soto del

⁷ Hego Euskal Herriko kopuruak ez daude eskuragai, baina erreferentziaren bat ematearren, 2015eko otsailen Espainiako Estatuan emakumeen totalaren %30,42 zen atzerritarra (<http://www.institucionpenitenciaria.es>).

⁸ Gaur egun, Europako hogeita sei estatu daude Schengengo Itunean: Alemania, Austria, Belgika, Danimarka, Eslovakia, Eslovenia, Espainia, Estonia, Finlandia, Frantzia, Grezia, Herbehereak, Hungaria, Islandia, Italia, Letonia, Liechtenstein, Lituania, Luxenburgo, Malta, Norvegia, Polonia, Portugal, Suedia, Suitza eta Txekiar Errepublika.

⁹ *Mula* edo *correo* izendatzen dira gorputzaren barruan edo ekipajeen droga eramaten duten pertsonak. Asko emakumeak dira eta, normalean, garraiatzen duten droga-kopurua ez da oso handia.

¹⁰ 2010 arte, osasun publikoaren aurkako delituak geroz eta zorrotzago zigortu zituzten. Baina, urte horretan, Europar Batasuneko herrietako joerekin bat egiteko asmoz, Kode Penalaren 368. artikulua aldatu zuten, kasu arinen gehienezko espetxe-zigorra bederatzi urtetik seira gutxituta.

Realeko kartzelan (Madril) sartu zuten, eta, geroago, Langraiz Okara lekualdatu zuten. Elkarrizketaren unean, ia lau urtez itxialdian egon ondoren, baldintzapeko askatasunean zegoen. Bere kontakizunean xehetasun handiz azaldu zituen espetxean ekonomikoki bizirauteko erabili zituen estrategiak; une oro, nola edo hala “bizimodua ateratzen” dakiten horietakoa dela baieztatuta, baita inoren mende egotea gustuko ez dutenetakoa ere.

Marcelaren testigantza arabera, oso urduri eta izututa sartu zen kartzelan; ordura arte sekula ez zelako presondegi baten barruan egon eta ez zekielako zer gertatuko zen, ezta nola jokatu behar zuen ere. Pitin bat lasaitu zen beregana hurbildu zenean emakume hegoamerikarren talde bat; kideek harrera egin baitzioten, babesa eskainiz, aholkuak emanez eta orientatuz. Marcelak ez ditu “lagun” izendatzen; bai, ordea, *comadre*¹¹, haiek izan baitziren espetxearen funtzionamendua irakatsi ziotenak. Pixkanaka, ondo moldatzen ikasi zuen, eta, horrela, komeni zitzaionari buruzko erabakiak hartzen hasi zen, nola edo zeinekin hitz egin behar zuen jakinda. Esate baterako, enplegu bat eskuratzeko gai izan zen:

“Es que tienes que aprenderte a buscar la vida. En mi caso, yo necesitaba dinero... Yo veía que otras personas tenían dinero y decía “¿Cómo lo haces? Porque si no tienes familia, a ti no te ingresan dinero. ¿Cómo lo haces?”. Me decían “Pues trabajando”. (...) Los únicos trabajos que había entonces eran cocina, enfermería y una cosa que llaman Brigada, que es un grupo de mujeres que les dejan el permiso de salir fuera del módulo a limpiar lo que son ingresos, locutorios, vis-a-vises... Tienen esa libertad de poder moverse dentro de una cárcel. Pero les pagaban... vulgarmente, mal hablado, ¡una mierda! Y donde más se ganaba, y el más duro, era cocina. Yo decía “Vale, listo: yo quiero entrar a trabajar a cocina”. Había una lista... que si tú veías la lista, decías “Pero, vamos a ver, ¿es la lista para entrar a trabajar o la lista que pasan todos los días contándonos?”. “No, es la lista para entrar a trabajar” “Ah, vale, listo. O sea, ¿qué hay una lista de espera de dos años?”. Digo “En dos años yo no voy a estar aquí... ¿Quién sabe?”. Hice chanchullos... Venía el educador, yo le compraba el café. Venía el educador, yo le iba, le lloraba, le suplicaba... (...) Vi que eso no me funcionaba, porque pasaba el tiempo y yo seguía en las mismas. Entonces, yo dije “Vale, listo: voy a ver quién es la encargada de cocina”. (...) En el módulo había la encargada interna, la encargada que trabajaba en cocina y que ella decía “Tú entras, tú no”. Pues, yo me le pegué a ella como una lapa. Yo le compraba el café, le lavaba a ropa, le arreglaba el chabolo¹²... Lo que esa mujer pedía, yo lo hacía. (...) Estuve un mes así, dándole de todo. Yo dejaba de comprar una Coca Cola, para comprársela a ella. Era su chacha prácticamente, hasta que un día yo dije “Pues, vamos a ver, chica. No quiero ser tu chacha, no quiero ser tu perro faldero... Quiero que me des trabajo”. Digo “Dame esa oportunidad de trabajar” y me dijo “Vale”. Al día siguiente, yo ya estaba trabajando. Yo así me gané la vida.”¹³

Aipuak hainbat egitate azaleratzen ditu. Alde batetik, emakumeek presondegietan topatzen duten lan-egoera dugu. Izan ere, lanpostu bat lortzeko zailtasunak aipatzen ditu, oso gutxi egotearen kausaz; baita emakumeei eskaini ohi zaizkien lan-motak etxeko lanekin eta zaintzarekin loturikoak direla ere –hots, feminizatutakoak– eta soldatak oso txikiak direla. Azken urteotako datuen arabera, ordaindutako zereginetan dauden emakume presoek zenbatekoa gehiagotuz joan da, eta, horrela, egun, gizonen eta emakumeen enplegu-tasak antzekoak dira; baina desberdinkeriak ez dira amaitu, soldaten arteko aldea areagotu denez gero, emakumeak okerren ordaindutako lanak egitearen ondorioz (Viedma eta Frutos, 2012: 103), horiek, nagusiki, feminizaturikoak direla. Emakumeen enpleguen kasik hiru laurdenak espetxe-zerbitzuak dira, hala nola, sukaldaritza, okintza eta garbiketa; baita zeregin laguntzaileak ere, maiz, zehaztugabeak eta prestakuntzarik gabeak direnak (Espetxe Erakundeetako Idazkaritza Nagusia, 2009: 18).

Bestetik, kanpoko laguntzarik jasotzen ez dutenen egoera bereziki zaila adierazten dute Marcelaren hitzek. Bere kasuan, aintzat izan behar dugu emakume atzerritarra dela, eta, askoren moduan, urrun zuela bere sostengu- eta elkartasun-sarea, senide zein lagun gehienak Ekuadorren baitzitu. Madrilen, espetxeratua izan arteko bere bizilekuan, ez zuen ia adiskiderik; eta bere neska-lagunak, atxiloketaren berri izan eta gutxira, harremana uztea erabaki zuen. Euskal Herrian, irteteko lehenengo baimenak eta baldintzapeko askatasuna lortu zuen lurraldean, ez zuen inor ezagutzen, eta elkarte batengana jo behar

¹¹ Hegoamerikan arrunki erabilitako kontzeptua da *comadre*, senideak ez diren emakumeen arteko lotura estua eta konfiantza adierazteko. Marcelaren kasuan, espetxeko elkartasun-kideak izendatzeko balio du.

¹² Zelda.

¹³ Aipuetan jatorrizko hizkuntza mantentzea hautatu dut, Marcelaren izatea eta bere hitzak ahalik eta hobekien islatzeko.

izan zuen, nolabaiteko babesa izateko. Eskuarki, emakume presoek gizonen baino laguntza ekonomiko eta arreta eskasagoak jasotzen dituzte; eta, bisita gehiago izanda ere (García de Cortázar eta Gutiérrez, 2012: 152), neurri handiagoan galtzen dituzte beraien harreman sozialak, preso egoteagatik. Hortaz, gehienetan, emakumeek baliabide ekonomiko eta sozial gutxiago dituzte eta egoera larriagoan daude.

Marcelak, bere arazo ekonomikoak eta kanpoko laguntza-eza gainditzeko, bestelako diru-iturriak bilatu zituen, eta horiekin egokiro moldatzen ikasi zuen:

“Y para vivir, porque a mí no me ingresaban dinero, yo tenía que trabajar, y yo trabajaba, pero también vendía cosas. Yo arreglaba televisores y vendía televisores, arreglaba radios, las vendía... (...) Vendía porros, vendía coca, vendía marihuana... Todo yo lo vendía. Lo que sea vendible, yo te lo vendía. ¡Aprendí! Cosa de la cual... Fue un sistema... un sistema de vida que tomé, porque... Me arriesgaba a cada momento, porque si me llegan a pillar con eso... ¡bua! Todo por lo que he luchado todo este tiempo, lo botaba a la basura. Pero es que no tenía otra. Si quieres vivir y tener dinero, para sobrevivir, tienes que hacerlo. Allá adentro, las gitanas, su sistema de vida es... Tienen a sus familias afuera, no sé lo que hacen afuera, y les entran ropa y ellas venden su ropa. Me parece fenomenal. Pero a mí no me ingresaba nadie nada. Yo estaba sola y yo tenía que buscarme la vida. Yo vendía eso, vendía droga. De no saber cómo... cómo se mira, cómo se huele, cómo se sabe si es harina, azúcar o droga... tener que aprender. (...) Eso fue lo que yo hice en la cárcel.”

Marcelak drogak saldu zituen, baita bere marrazkiekin apaindutako gutun-azalak eta orrialdeak ere, telebisten eta irratiaren konponketak kobratu zituen, etab. Azken finean, eskura izandako oro egin zuen gauza materialak lortzeko eta ekonomikoki bizirauteko. Prozesuan zehar, adi egon zen eta trebetasun berriak garatu zituen. Era berean, modu zehatzean negoziatzen nahiz jokatzeko ikasi zuen, debekatuta zeuden bere ekintzen balizko arazoak ekiditeko:

“Uno tiene que contactar con personas. Para vender, tienes que salir del módulo. Yo, como trabajaba en cocina, me era más fácil. Entonces, contacté con un chico de un módulo y... supuestamente, éramos novios. Ante los ojos de los demás, novios. Me tocaba besarme con ese hombre, cosa que me daba un asco... ¡puf! Pero él me pasaba lo que eran las huevas de chocolate¹⁴. (...) Yo iba al módulo y la vendía. Obvio, no vas a decir “Toma, dame”, porque no se puede. Sino que yo las guardaba hasta cuando yo decía... ¡Veía! Tú tienes que saber ver a las personas a las cuales les puedes vender y a cuáles no. Todo el mundo consume. ¡Todas! Entonces... Pero no todas te pagan. Entonces, tú tienes que saber ver quién te puede pagar y quién se puede quedar callado. No es lo mismo que a ti te paguen, y cojan y vayan a la garita: “Mira, ella me vendió esto”. No es lo mismo. Entonces, tienes que aprender a hacer eso. Cuando ya más o menos crees que lo tienes controlado, vas y lo vendes. (...) ¿Qué es lo que haces? Una [hueva] la vendes entera y la otra la cortas. La entera es para una persona en concreto que sabes que es fiel, como quien dice. Y las posturas¹⁵, pues a yonquis, a personas... normales, ¡a todo el mundo! ¿Y tú qué es lo que haces? Miras lo que tú necesitas. ¿Quieres dinero o quieres productos para ti? Vale, listo: con la entera, quiero dinero. Me lo depositan en la calle, lo tengo en el peculio¹⁶ a los tres días. A los tres días, cojo y te la doy. Y con las posturas, vale, listo: necesito tarjetas para llamar, necesito tabaco, necesito... yo qué sé... champú, gel, desodorante, comida... Entonces, tú vas, me compras y yo te la doy. No es que yo te la doy y me la compras, porque siempre te van a engañar. Entonces, tú muestras “Mira, ve, yo la tengo. Cómprame lo que necesito”. Tú coges, le das una lista, y van al economato, la compran, te la traen a ti, y tú se la das. Así es como tú ganas dinero allí dentro.”

Antzeman daitekeenez, Marcela zailtasun ekonomikoari aurre egiteko eta bizirauteko gai izan zen; behatuz, erne ibiliz eta espetxeko testuingurura moldatzen ikasiz. Irispidean zituen aukerak baloratu zituen, egokienak iruditu zitzaizkionak hautatuta, edo, bederen, okerrenak begitandu ez zitzaizkionak. Zalantzarik gabe, arriskatu egin zen, baina bere xede nagusia izan zen kartzelan bizirauteko baliabide ekonomikoak kostatu ahala kostatu lortzea; oso argi baitzuen ez zuela inolako kanpo-laguntzarik jasoko eta espetxeko aukerak zinez eskasak zirela. Alabaina, begi-bistakoa da emakumezko preso guztiak ez daudela horrela bizirauteko prest. Itxialdian jasandako diskriminazioak eta desberdinkeriak, hartutako erabakiak eta onartutako arriskuak atxiloaren nolakotasunaren arabera dira, murrueetatik kanpo gertatzen den bezalaxe.

¹⁴ Gizon horrek ematen zizkion haxix-kopuruez ari da.

¹⁵ Haxix-zati txikiez ari da.

¹⁶ Presondegietan ezin da diru arrunta erabili. Horren ordez, erosketak egiteko txartel berezia dute; diru-sartzea “pekulio” deituriko kontuan egin behar dutela.

4. Ondorioak

Marcelaren kontakizunetik hautatutako pasarteetan, emakumeek presondegietan pairatu ohi dituzten genero-diskriminazioetako batzuen berri izan dugu; eta, era berean, horiek atzerritarra izatearen ondoriozko bereizkeriekin nola korapilatzen diren ikusi ahal izan dugu, nahiko laburki eta hurbilpen moduan izan bada ere. Bestalde, arazo eta zailtasun horiei guztiei –neurri batean, behintzat– aurre egiteko bere berariazko ekintzak islatu ditugu. Hortaz, Marcelaren hitzek espetxeko desberdinkeriak jaso dituzte, bere egite- eta eraldaketa-gaitasunekin batera. Horrela, ikuspuntu biktimizatzaileak alboratuta, adierazi dugu desabantaileri aurre emateko kartzelatutako emakumeek erresistentzia-praktikak eta estrategiak gauzaten dituztela. Jendartearen gehienak uste duenaren aurka, emakume atxiloek euren egoeraren inguruan hausnartzen dute, gertatzen zaiena aztertzen eta ulertzen dute, gaitasun berriak ikastearekin zein betetzearekin batean; itxialdiaren eta askatasun-gabetzearen ondorioak hala nola aldatuta, edo, gutxienez, arinduta. Arestian esan bezala, presondegietako mugak egiazkoak dira, eta, zalantzarik gabe, ez dira nolana hikoak, gure gizarteko testuinguru murriztaileenetako bat baita –murriztaileena ez bada–. Ezinbestekoa da genero-diskriminazioak erakustea eta salatzea, baita horien aurrean emakume presoak geldirik ez daudela azaleratzea ere, eta nola edo hala euren egoera hobetzeko saialdiak burutzen dituztela jakitea. Erresistentziarako aukera presente dago beti; anitzak, dinamikoak eta sortzaileak diren estrategien eta praktiken bidez. Marko okerrenetan ere, hantxe dago agentzia.

5. Etorkizunerako planteatzen den norabidea

Esan bezala, artikulu honetan jasotakoak egiten ari naizen doktore-tesiko zertzelada orokor batzuk izan dira. Beraz, amaitu gabeko ikerlana denez, planteatutako norabidea ikergai sakontzea da. Lanean jarraituko dut, Euskal Herrian kokatutako presondegietan gertatzen diren diskriminazioetan barrenduta, azken urteotako aldakuntzak miran; eta, halaber, giltzapetutako emakumeen agentzian murgilduta, haien ekintza- eta eraldaketa-ahalmenei buruzko hutsunea gainditzeko asmotan. Urratsez urrats, espetxe-sistemaren bidegabekerien inguruko ezagupena areagotu nahi dut eta ekarpenen bat egin emakume preso sozialei buruzko bestelako ikuspegi hedapenean; betiere, errespetua, aintzatespena zein elkartasuna oinarri hartuta, baita ñabardurei helduta ere. Ardatz dut aktore sozialak euren bizitzen funtsezko protagonistak direla, nahiz eta, batzuetan, ekintzarako eta eraldaketarako aukerak gutxiagotzen dituzten testuinguruetan egon.

6. Erreferentziak

- Aebi, M.; Delgrande, N. (2013): *Council of Europe Annual Penal Statistics SPACE I*, University of Lausanne, Suitza.
- Almeda, E. (2003): *Mujeres encarceladas*, Ariel, Bartzelona.
- Arbelaitz, M.; Bengoetxea, E.; Méijome, A.; Ruiz, M.; Vara, L. (2012): *Mujeres ex-presas: vulnerabilidad y autonomía*, argitaratu gabeko ikerlana.
- Bhavnani, K.; Davis, A. (2007 [1996]): Mujeres presas, estrategias de transformación, in B. Biglia eta C. San Martín (koord.), *Estado de Wonderbra. Entretejiendo narraciones feministas sobre las violencias de género*, Virus, Bartzelona, 197-215.
- Bosworth, M. (1999): *Engendering Resistance: Agency and Power in Women's Prisons*, Ashgate, Aldershot.
- Davis, N.; Faith, K. (2002): Las Mujeres y el Estado: modelos de control social en transformación, *CODHEM*, 26, 90-102.
- Del Val, C.; Viedma, A. (2012): *Condenadas a la desigualdad. Sistema de indicadores de discriminación penitenciaria*, Icaria, Bartzelona.
- Espetxe Erakundeetako Idazkaritza Nagusia (2009): *Programa de Acciones para la Igualdad entre Mujeres y Hombres en el ámbito penitenciario*, Barne-arazoetako Ministerioa, Madril.
- García de Cortázar, M.; Gutiérrez, J. (2012): Relaciones en prisión, in C. del Val eta A. Viedma (arg.), *Condenadas a la desigualdad. Sistema de indicadores de discriminación penitenciaria*, Icaria, Bartzelona, 143-171.
- Herrera, M. (1993): Mujeres y prisión, *Cuadernos de política criminal*, 49, 339-354.
- Imaz, E.; Martín-Palomo, T. (2007): Las otras otras: extranjeras y gitanas en las cárceles españolas, in B. Biglia eta C. San Martín (koord.), *Estado de Wonderbra. Entretejiendo narraciones feministas sobre las violencias de género*, Virus, Bartzelona, 217-227.

- Juliano, D. (2004): *Excluidas y marginales. Una aproximación antropológica*, Cátedra, Madril.
- , (2009): Delito y pecado. La transgresión en femenino, *Política y Sociedad*, 46: 1-2, 79-95.
- , (2011): *Presunción de inocencia. Riesgo, delito y pecado en femenino*, Gakoa, Donostia.
- Nari, M.; Fabre, A. (2000): *Voces de mujeres encarceladas*, Catálogos, Buenos Aires.
- Ortner, S. B. (2006): *Anthropology and Social Theory. Culture, Power, and the Acting Subject*, Duke University Press, Durham.
- Ribas, N.; Almeda, E.; Bodelón, E. (2005): *Rastreando lo invisible. Mujeres extranjeras en las cárceles*, Anthropos, Bartzelona.
- Viedma, A.; Frutos, L. (2012): El trabajo en prisión: observando las desigualdades de género, in C. del Val eta A. Viedma (arg.), *Condenadas a la desigualdad. Sistema de indicadores de discriminación penitenciaria*, Icaria, Bartzelona, 87-108.
- Walmsley, R. (2012): *World Female Imprisonment List*, ICPS Espetxe Ikerketen Nazioarteko Zentroa, Londres.

7. Eskerrak eta oharrak

- Artikulu honetan aipatutako doktore-tesia, *Kartzela genero-erakundea: emakume presoen bizipenak, erresistentziak eta estrategiak*, Mari Luz Estebanen zuzendaritzapean egiten ari naiz; Eusko Jaurlaritzaren doktoretza-aurreko programako beka baten bitartez (2013-) eta AFIT Antropologia Feminista Ikerketa Taldearen baitan.
- Doktore-tesiaren abiapuntu den ikerlana, *Emakume preso ohiak: hauskortasuna eta autonomia (Mujeres ex-presas: vulnerabilidad y autonomía, 2012)*, talde-lana izan zen, eta nire kideak honakoak izan ziren: Alma Méijome, Edurne Bengoetxea, Laura Vara eta Miren Arbelaitz. Emakunde ikerketa-beka (2011) baten bidez burutu genuen.